

NYILAS MIHÁLY – SZIKLAI ISTVÁN

A tisztos munka nyomában – foglalkoztatáspolitikai folyamatok és szociálpolitikai összefüggések

(Csoba Judit: *A tisztos munka – A teljes foglalkoztatás:
a 21. század esélye vagy utópiája?* L'Harmattan 2010, 271 o.)

A fejlett, modern társadalmak alapkövét jelentő munka világában nagyon jelentős változások zajlanak, problémák keletkeznek. A tartós munkanélküliség ezen társadalmak lényegét érinti. A jóléti állam számára a társadalom idősödése mellett az 1970-es évek közepe óta megfigyelhető foglalkoztatási problémák jelentik az egyik legnagyobb kihívást. A világ vezető szakértői állítják: a szociálpolitika válaszút előtt áll. A társadalomban ugyanis megváltoztak/változnak azok a szükségletek, elvárások, amelyekre a szociális területnek megoldást kell(ene) találnia (erről bővebben vö. Esping-Andersen, 2002). Ez a kihívás sok ponton hasonlít ahhoz a helyzethez, amellyel a 19. század végén, illetve a második világháború után szembesült a szociálpolitika. Ezekben a történelmi korszakokban (és szociálpolitika-történeti fordulópontokon) a kapitalizált, illetve kapitalizálódó társadalmak gazdasági fejlődése és a társadalmi feszültségek közötti problémák kezelésére létrejött a társadalombiztosítás, illetve kialakult a jóléti állam.

A munka szerepe az európai társadalmakban megkérdőjelezhetetlen. Nem egyszerűen pénzkereseti mód, az egyének önmagukról való gondoskodásának nélkülözhetetlen „kelléke”, hanem az önmeghatározás, a társas kapcsolatok, valamint a társadalmi integráció alapja. Mindezek miatt a munka hiánya a modern társadalmak társadalmi dezintegrációjához vezet(het). Azt, hogy a probléma nem új keletű, jól jelzi, hogy társadalomtudósok már több évtizede felfigyeltek ezen jelenségekre, összefüggésekre (lásd Ferge, 1990; Rifkin, 1995). A foglalkoztatás problémája nagyon összetett problémaköteget jelenít meg. A szociálpolitika jelenleg használt technikái, eszközei a régmúlta tekintenek vissza. Ezek kialakulásakor más, a jelenlegitől lényegesen eltérő, társadalmi-gazdasági körülmények voltak jellemzőek. Az elmúlt mintegy fél évszázadban (a családszerkezetben, a demográfiai helyzetben, a pénzügyi feltételekben) bekövetkezett változásokra a szociálpolitika kialakult, bevett eszközrendszere nem képes elég hatékony választ adni.

Csoba Judit könyve olyan vállalkozás, amely a munka, a foglalkoztatáspolitikai problémáiról, az azokra adott válaszokról ad gondos, precíz elemzést. Látélet, amely rendszerezetten, kiegyensúlyozottan, de határozott kritikai éllel mutat meg mindent, amit tudni érdemes. A könyv egyfajta összegzés is; híven adja vissza a szerző évtizedes elméleti és gyakorlati munkálkodásának eredményeit, egyetemi oktatói tapasztalatait. A

naprakész (nemzetközi és hazai) szakirodalmi elméleti alapok ismertetésén túl az aktív munkaerő-piaci eszközök gyakorlatát is vizsgálja, a maga lényegre törő megfogalmazásában. Nem elégszik meg pusztán a dolgok leírásával, együttgondolkodásra hív.

A könyv címe orientáló, alcíme pedig azt sugallja, hogy a teljes foglalkoztatás régi eszméjének újragondolása zajlik, amivel kapcsolatban maga a szerző is felteszi a kérdést: vajon kell-e, lehetséges-e ez egyáltalán? A jóléti állam szempontjából alapfeltételként szereplő teljes foglalkoztatás biztosítása lehetetlenség, vagy épp (az egyetlen) esély? E kérdés megválaszolása nagyon messzire vezet, jóllehet kulcsfontosságú problémáról van szó. Ugyanakkor a jóléti állam, a szociálpolitika szerepe szempontjából csak az egyik – kétségtelenül uralkodó – paradigmára utal. Más megközelítésmódok közel sem ennyire elterjedtek, a napi szakmapolitikai kereteket meghatározóak. Az ún. alapjövedelem, mint koncepció (lásd bővebben az *Esély* 2010. évi 5., tematikus számát) éppen egy ilyen új paradigmát jelenít meg.

Csoba Judit könyve a munka társadalmi összefüggéseit tárgyalja, elemezve annak funkcióit, bemutatva a teljes foglalkoztatás, a jóléti állam, illetve a „welfare – workfare” összefüggéseit. Alapvető problémaként kezeli a munka világából kiszoruló kérdését. A bérmunka társadalmának 19. és 20. századi nagy menetelése és hanyatlása (vö. Castel, 1998) úrt hagy maga után, meghaladása – egyelőre – illúzióknak tűnik. A hanyatlás tünetei egyértelműek: munkanélküliség, szegénység, társadalmi kirekesztés. Az 1980-as évek óta zajló tartós, tömeges munkanélküliség új törésvonalat húzott meg a társadalmakban: a munka világán belül és kívül lévők csoportjai közé. E problémára lényegében két fő megoldás kínálkozik: (1.) a kívül rekedtek visszaintegrálása a munkapiacra; (2.) egy új paradigma kialakítása. Az előbbi eset a legszélesebb körben elterjedt, ám eredményei nagyon kétségesek. Részben azért, mert nincs mindenki számára munka, a teljes foglalkoztatás elérése több mint kérdéses (ennek okai közt minden bizonnyal megtaláljuk a globalizációt, továbbá a gazdaság csökkenő munkaerőigényét). Így viszont az a paradoxon áll elő, hogy olyan munkára épülő társadalom (bármilyen áron való) fenntartása a cél, amelyből „elfogy” a munka. A munka átalakul: a nagyipari technológia változása, a szolgáltató szektor térnyerése más típusú munkahelyeket igényel. Összességében a munka jelentősége csökken, a munka és élet(mód) egymáshoz való szoros viszonya lazul.

A második esetben egy merőben új megoldási-kezelési mód kialakításáról zajlik a vita. Amennyiben a munka nem képes többé betölteni társadalmi funkcióját, akkor a társadalmi tagságnak, a megélhetés forrásának, az identitás alapjának is el kell szakadnia a bérmunkától. Az új paradigma tehát jellemzően a jövedelem és a munka különválására épít. Az „alapjövedelem” koncepciója egy ilyen kezdeményezés. Ugyanakkor a társadalmak zöme ezt az új paradigmát (még) nem képes befogadni, a szociálpolitikai támogatások rendszerébe beépíteni.

A könyv az első megoldási módot tárgyalja részletesen. A munkára való ösztönzés vitáját dolgozza fel, egyaránt kitérve az elméletekre és gyakorlati példákra is. A tanulmánykötetben két fő vonulatot visz végig a szerző: a „munkatársadalom” válságát, valamint a foglalkoztatáspolitikát (teljes foglalkoztatás) sikerességének esélyeit. Mindezeket a különféle

RECENZIO

megoldási kísérletek, az általános illeszkedési trendek, továbbá Európa és Magyarország kontextusába illeszti a szerző.

A gyakorlat szintjén a könyv konkrét szak(ma)politikák egy-egy aspektusát veszi sorra. A szerző bátran mindent vitat. Nyíltan feszegeti a kérdést a munkanélküliség kapcsán: vajon valóban lustaságról van-e szó, vagy a munkalehetőség hiányáról? A képzettség és az oktatási rendszer kapcsolódásainak elemzése pedig rávilágít arra, hogy a munkaerő-piaci problémák, törésvonalak mögött milyen okok húzódnak meg.

Az oktatáspolitikai kritika után az aktív munkaerő-piaci programok kialakulásának, működésének, sikereinek és kudarcainak bemutatása következik. A szerző rendszerező képességének ékes bizonyítékaként adja közre az ezen programokat összegző, korszakoló táblázatát (134–135. o.). A magyarországi helyzet ismertetése során mindazok az empirikus tapasztalatok, sikerek és kudarckok visszaköszönek, amelyeket a szerző a hazai foglalkoztatáspolitikai szakértőjeként szerzett. Vizsgálatai során mindvégig az összeurópai gyakorlattal állítja párhuzamba a Magyarországon tapasztaltakat. A rá oly jellemző, sajátos szemléletmód tükröződik abban, ahogyan összegez: „.../A/ magyar foglalkoztatási rendszer fáziskésésben van. Az átalakuló valóságot, de a sikeres európai „welfare”-modelleket is legalább egy 10–15 éves lemaradással követi. Vagy az is lehet, hogy éppen ellenkezőleg: 10–15 évvel meghaladta a környezetét, s a többi ország előtt valósítja meg Európában az Egyesült Államokból induló neoliberais, angolszász kultúrára épülő „workfare”-modellt.” (231. o.) Mindazonáltal a szerző jobbító, tanító szándékát jelzi, hogy – mintegy pozitív kicsengésként – négy ország jó gyakorlatát mutatja be, leírva azok előrevívő megoldásait, esetleges negatívumait, korlátait.

A könyv egyes fejezetei önmagukban is megállnak a lábukon. A fejezeteken belül is logikus az építkezés: a probléma azonosítása után annak történeti vetülete, a probléma átalakulása, illetve a társadalmi-szakmapolitikai reakciók ismertetése következik. Ezután rendre a módosuló eszközrendszer elemző bemutatása, majd alternatív megoldásmódok felvétele következik. A fejezetek végén összegzés található.

A munkanélküliség elleni küzdelem, a tisztas munka biztosítása a szociálpolitika számára az elmúlt több mint négy évtized legnagyobb kihívásaként jelentkezett. Bizonyos, hogy a régi eszközök (bármennyire is erőltessék azokat) nem képesek hatékonyan kezelni ezt a – szociálpolitika évszázados múltja szempontjából új keletű – kihívást. Ugyanakkor a szociálpolitika hagyományos céljai egyáltalán nem kérdőjeleződnek meg, sőt: a foglalkoztatás növelése, a versenyképes gazdasághoz való hozzájárulás céljai ma is érvényesek – talán jobban, mint valaha...

A könyv e normatív szempont alapján ad hiteles tájékoztatást, mutat be sikeres gyakorlatokat. Világosan adja közre azt, hogy a régi célok érvényesek, az elérésükhöz azonban új megközelítésre, eszközökre van szükség. Ez utóbbi jelenti a legnagyobb feladatot. Csoba Judit könyve támpontként szolgál ehhez.

A kiadvány kiválóan használható a felsőoktatásban, kötelező olvasmány minden (leendő) szakembernek. Egyúttal ajánljuk a könyvet minden, a téma iránt érdeklődő laikusnak és gyakorló szakembernek is.

Irodalom

- Alapjövedelem – minimumjövedelem. *Esély* 2010/5. tematikus szám <http://www.esely.org/index.php?action=mutat&id=133>
- Robert Castel (1998): *A szociális kérdés alakváltozásai – a bér munka krónikája*. Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó.
- Gøsta Esping-Andersen, Duncan Gallie, Anton Hemerijck, and John Myles (2002): *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferge Zsuzsa (1990): *Variációk a társadalmi integráció témájára*, in *Esély* 1990/1. 3–17.
- Jeremy Rifkin (1995): *The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*. Putnam Publishing Groupe. *Post-Market Era*. Putnam Publishing Group